

ƏBDÜLQƏNİ NUXƏVİ KİTABXANASI

P.F.KAZİMİ

Bakı Dövlət Universiteti

Məqalədə XIX əsrdə yaşayıb-yaratmış Azərbaycanın görkəmli maarif-pərvər yaradıcı ziyalı Əbdülqəni Nuxəvinin şəxsi kitabxanası, onun fondunda saxlanılan nadir kitablar haqqında, kitabxananın maarifçilik fəaliyyəti haqqında məlumat verilmişdir.

Yüzlilliklər boyu kitab mədəniyyətinin inkişafı və geniş vüsət tapması nəticəsində ayrı-ayrı mədrəsə və məscidlərdə, hökmdarların saraylarında və elmi mərkəzlərdə, kitabxanalar, müxtəlif alimlərin, ədiblərin, kitabşünasların və başqa sənət sahiblərinin evlərində şəxsi kitab kolleksiyaları yaradılmağa başlamışdır. Mənəvi irsimizin çoxaldılmasında və yayılmasında, mühafizəsi və təbliğində, tədrisində və öyrənilməsində, eləcə də müxtəlif fəlakətlərdən qoruyub zəmanəmizə çatdırılmasında həmin kitabxanaların və kolleksiyaların əvəzsiz rolu olmuşdur. Göstərilən istiqamətlərdə uzun müddət ümumi kitabxana kimi fəaliyyət göstərmiş mənəvi sərvət xəzinələrindən biri də Əbdülqəni Nuxəvi Xalisəqarızadənin yaratdığı zəngin kitab kolleksiyasıdır.

Bu mövzu ilə əlaqədar prof. A.A.Xələfov və tədqiqatçı alim K.Şərifli öz tədqiqatlarında geniş məlumat vermişlər. Hazırkı məqalədə qeyd olunan alimlərin elmi əsərlərindən mənbə olaraq istifadə edilmiş və Ə.Nuxəvinin şəxsi kitabxanasının taleyi haqqında bir mənzərini üzə çıxarmağa çalışmışıq.

Şərqi və qərbi bir sıra klassikləri müxtəlif dövrlərdə eyni bir fikri ayrı-ayrı dillərdə ifadə edərək demişlər ki, şair üçün ən yaxşı abidə onun yaratdıqlarıdır. Onlardan çox-çox əvvəl qədim Misir müəllifi isə bu haqda belə demişdir: «Yazığın kitabı – bu onun ehramıdır». Bu sözləri Əbdülqəni Nuxəvi Xalisəqarızadə haqqında da deyə bilərik. Böyük alim gözünün nuru və işgüzar iti qələmilə, əqlinin və zəkasının hikmətilə, xalqına qarşı olan alovlu məhəbbətinin odu ilə, və yaratmış olduğu zəngin elmi irslə yanaşı, təşkil etdiyi böyük bir kitabxana ilə özünə ölməz bir abidə qoyub getmişdir. Əbdülqəni Nuxəvi elmi və pedaqoji fəaliyyəti ilə yanaşı kitabşünas kimi də böyük işlər görmüşdür. Onun bütün şüurlu həyatı kitab mədəniyyətimizin toplanması, qorunub saxlanması, inkişafı və yayılması ilə sıx surətdə bağlı olmuşdur. Alimin yaratmış olduğu zəngin kitabxana Azərbaycan klassikləri ilə yanaşı Şərqi ən görkəmli mütəfəkkirlərinin əsərlərini əhatə edən böyük bir xəzinə olmuşdur. Kitabxananın əsasını Əbdülqəni Nuxəvinin ulu nənəsi Xalisə qarı qoymuşdur. Sonralar Xalisə qarının övladları tərəfindən kitabxana daha da zənginləşdirilmişdir. Əbdülqəni Nuxəvi isə onu böyük bir mənəvi sərvət xəzinəsinə çevir-

mişdir. Həmin xəzinədən dövrümüzədək gəlib çatmış əlyazmaları mədəniyyət tariximizin tədqiqində və öyrənilməsində ən dəyərli məxəzlər kimi istifadə edilir. Həmin biliklər və mənbələr isə hələ qədim zamanlardan bəri ayrı-ayrı alimlər, ədiblər, kitabşünaslar və başqa sənət adamları tərəfindən müxtəlif həcmli şəxsi kitabxanalarda toplanaraq, nəsildən-nəslə verilmişdir. Bu kitabxanaların bir çoxu müharibələr və təbiət hadisələri nəticəsində məhv olmuşsa da, digər qismi dövrümüzdə qədər gəlib çatmışdır. Ə.Nuxəvinin AMEA-nın Əlyazmalar İnstitutunda qorunub saxlanılan kitab fondunun yorulmaz tədqiqatçısı K.Şərifli zəngin informativ materialı üzə çıxarmış XIX əsrdə bu kitabxananın oynanmış olduğu, sosial mədəni rolu geniş təsvir etmişdir.

Hələ gənc yaşlarından kitaba böyük həvəs göstərən Əbdülqəni Nuxəvi mədrəsələrdə dərsliklələ ilə yanaşı bir sıra əsərlərin üzünü köçürərək, öz kitabxanasına gətirməyə, sonralar isə kitabları ayrı-ayrı adamlardan pul ilə alıb toplamağa başlamışdır. Alim həm ali təhsil alarkən, həm də Şərq ölkələrində səfərdə olarkən Şəkiyə böyük miqdarda əlyazma və çap kitabları alıb gətirmişdir. Həmin kitablardan bizə gəlib çatanların titullarında İstanbul, İsgəndəriyyə, Qahirə, Məkkə, Mədinə və başqa şəhərlərdə Əbdülqəni Nuxəvi tərəfindən alındığı qeyd edilmişdir. Bununla bərabər o, özündə iki və daha çox nüsxəsi olan əsərləri, başqa kitab həvəskarları ilə özündə olmayan kitablara dəyişdirməklə də öz kitabxanasını zənginləşdirmişdir. Bununla bərabər, bir sıra maarifpərvər şəxslər alimin yaratmış olduğu bu elm ocağına çoxlu kitablar hədiyyə vermişlər. Məsələn, Əbdülqəni Nuxəvi bir əlyazma toplusunda yazır ki, müəllimlər tərəfindən istifadə etmək üçün bu kitabı mənə Hacı Əbdülhüseyn verdi. Alimin kitabxanasından bizə çatmış əlyazmaların titullarında ara-sıra belə yazılara rast gəlirik. Bu da onu göstərir ki, Xalisəqarızadənin topladığı kitablar və yaratdığı kitabxana yalnız onun öz ailəsinə yox, geniş xalq kütləsinə xidmət etmiş və xalqın maariflənməsində ciddi rol oynamışdır. Bu kitabxana əlyazmalarının toplandığı sadəcə bir ev yox, geniş xalq kütləsinin istifadəsinə verilmiş bir elm ocağı olmuşdur. Vətənpərvər alim xalqının maariflənməsi naminə yazıb-yaratdığı əsərlərlə bərabər, öz vəsaiti hesabına müxtəlif elm sahəsinə dair alıb topladığı kitabları da öz xalqı üçün əsirgəməmişdir.

Alimin kitabxana dəftərlərindən məlum olur ki, o, hicri 1251-ci ildən (1835) etibarən ömrünün axırınadək hər il oxucuların istifadəsinə böyük miqdarda kitablar vermişdir. Yalnız hicri 1253-cü il ərzində (1837) o, ayrı-ayrı oxucuların istifadəsinə 200-ə qədər müxtəlif elm sahələrinə dair kitablar vermişdir. Bununla da o, maarifi xalq kütlələri arasında mümkün dərəcədə geniş yaymaq üçün əlində olan bütün imkanlar və vəsaitləri onların xidmətinə vermişdir. Xalqına göstərdiyi bu misilsiz xidmətlərə görə o, geniş kütlə içərisində böyük nüfuza və hörmətə malik olmuşdur.

Xalisəqarızadə öz kitabxanasını zənginləşdirməklə bərabər, orada olan kitabların uqotuna və mühafizəsinə xüsusi diqqət yetirmişdir. O, kitabxanadan

oxucuların istifadəsinə verilən əsərlərin və onların müəlliflərindən adlarını, oxucunun adını, əsərin cildini, əlyazma, yaxud çap kitabı olduğunu, əgər oxucu Şəkidən yox, başqa kənd və əyalətlərdədirsə, həmin kəndin, yaxud əyalətin adını oxucunun adının yanında qeyd etmişdir. Oxucu istifadə üçün götürdüyü kitabı geri, kitabxanaya qaytardıqdan sonra, Əbdülqəni Nuxəvi həmin oxucunun adının üstündən xətt çəkmişdir. Əgər kitabxana dəftərində hər hansı bir oxucunun adı qaralanmayıbsa, deməli o, istifadə üçün götürdüyü kitabı bir daha kitabxanaya qaytarmamışdır. Alimin yazmış olduğu kitabxana dəftərində belə hallara rast olunur.

Əbdülqəni Nuxəvi kitabxanasında topladığı əlyazmaların mühafizəsinə, sistemləşdirilməsinə və təbliğinə böyük əhəmiyyət verdiyi kimi onların bərpa-sına da xüsusi diqqət yetirmişdir. Onun yaratdığı mənəvi sərvət xəzinəsində olan kitabların bir qismi oxucular tərəfindən çox istifadə edildiyinə görə, digər qismi isə sabit iqlim şəraitində saxlanmadığına görə rütubətdən və təbii təsirlərdən xarab olurdu. O, əlyazmaların bərpa edilmə üsullarını hələ gənc yaşlarından öyrənmişdir. Onun hicri 1248-ci ildə 16 yaşında ikən bərpa etdiyi əlyazma toplusu göstərir ki, o, hələ məktəbdə oxuyarkən bu sahədə müəyyən təlim almışdır. Gənc kitabşünas bu əlyazmanın ayrı-ayrı vərəqlərini və mətnlərini səliqə ilə bərpa edərək, vərəqlərin dağılmış hissələrini kəsib, oraya yeni kağız parçaları əlavə etmiş və imkan daxilində qədim mətni saxlamağa çalışmışdır. Bərpası mümkün olmayan, həddindən artıq çox xarab olmuş vərəqləri isə yeniləri ilə əvəz edərək, mətni olduğu kimi yeni salınmış vərəqə yazmışdır. Alim bərpa zamanı əvvəlki mətnin haşiyələrində olan qeydləri kənarlarına yazmağı unutmamışdır. Onun hicri 1261-ci (1845) ildə bərpa etdiyi orta əsr Azərbaycan tərcümə ədəbiyyatının ən dəyərli nüminələrindən biri olan Məqsudinin «Möcüznamə» mənzum əsərinin əlyazması xüsusilə diqqəti cəlb edir. Tərcümə abidəsinin bu əlyazması alimə çox pis vəziyyətdə gəlib çatmışdır. Əlyazmanın cildi və vərəqlərinin bir qismi rütubətdən və mikroorqanizmlərin təsirindən, eləcə də fizioloji təsirdən tələf olmuşdur. Bir sıra vərəqlər isə tamamilə dağılıb tökülmüşdür. Nisbətən salamat olan vərəqlərin haşiyələrini bərpa edərək, mətn olan hissələrinə toxunmamışdır. Hətta o, ancaq bir parçası salamat qalmış vərəqi bərpa edərkən, həmin parçanı ayırmayaraq, qədim nüsxədə saxlamışdır. Bununla da alim qədim nüsxəni imkan daxilində mühafizə edib, olduğu kimi müasir oxuculara çatdırmağa çalışmışdır. Əlyazmanın cild qabıqlarının xarab olmuş kənarlarını və bükülən hissələrini dəri ilə haşiyələrək, bərpa etmişdir. O, əlyazmanın cildi və kağızı ilə yanaşı onun mətnini də diqqətlə bərpa etmişdir. Əlyazmanın tamam xarab olub düşmüş vərəqlərini yenisi ilə əvəz edərək, mətnin həmin hissəsini yazmışdı. Alim hər hansı bir əsərin cild və vərəqlərini bərpa etdikdən sonra, onun mətnini əsərin digər nüsxələri ilə müqayisəli surətdə bərpa etmişdir. O, əsərin mətnini tam şəkildə öyrənərək, orada olan katib xətlərini izah etmiş və ancaq bundan sonra əsərin bərpa

edəcəyi hissəsini yazmışdır. Bunu alimin yeni həyat verdiyi o cümlədən hicri 1256 (1840) ildə bərpa etdiyi əlyazma toplusunda yazdığı qeyd sübut edir: «Təshih və mütalihə etməklə kitabın və digər haşiyələrin tələf olan və ehtiyac duyulan hissələrini 1256-ci ildə Əbdülqəni Nuxəvi yazdı».

Xalisəqarızadənin kitabxanasından dövrümüzədək gəlib çatmış yazılı abidələr sırasında çox diqqət və qayğıkeşliklə bərpa edilmiş belə əlyazma kitabları kifayət qədər çoxdur. Burada onu da qeyd etmək lazımdır ki, hazırkı dövrdə, elmin müasir nailiyyətləri əsasında bərpa edilən əlyazmalar tezliklə mikroorqanizmlərin təsirinə məruz qalırsa, Əbdülqəni Nuxəvinin 160-170 il bundan öncə bərpa etdiyi yazılı abidələr indiyədək sağ-salamat qalmaqdadır. Bu da onu göstərir ki, o, keçmiş yüzilliklərdə kitabçılıq sahəsində uzun müddət təcrübədən keçirilmiş və tərkibi bizə məlum olmayan material və metodlardan istifadə etmişdir. Bununla da alim xalqımızın mədəniyyət tarixinin ayrı-ayrı mərhələlərinə işıq saçıyan yazılı abidələrin qorunub saxlanması və gələcək nəsillərə çatdırılması yolunda əvəzsis işlər görmüşdür.

Xalisəqarızadənin bizə gəlib çatmış əlyazma kitablarından və kitabxana dəftərindən məlum olur ki, onun kitabxanasında Xaqani Şirvaninin, Nizami Gəncəvinin, Şeyx Mahmud Şəbüstərinin, Şah İsmayıl Xətəinin, Məhəmməd Füzulinin, Əhmədi Təbrizinin, Şəms Təbrizinin, Saib Təbrizinin, Yusif Məddahın, Şihabəddin Sührəverdinin, Nəsirəddin Tusinin, A. Bakıxanovun, Cəlaləddin Qəzvininin, Sibaveyhin, Zəməxşərinin, Firuzabadinin, Əlişir Nəvəinin, Uluğ bəyin, Biruninin, Katib Çələbinin, İsmayıl Cövhərinin, Cəlaləddin Ruminin, Firdovsinin, Hafizinin, Sədinin, İmruu- l- Qeysin, Kəb bin Zuheyrin, Mütənəbbinin, İbn Xəldunun, İbn Sinanın, Fərabinin və onlarla digər Azərbaycan və Şərqi klassiklərinin əsərləri, eləcə də bir sıra şifahi xalq yaradıcılığı nümunələri olmuşdur. Minlərlə kitabı olan bu mənəvi sərvət xəzinəsinin ancaq az bir qismi bizə çatmışdır.

1920-ci ildə müstəqil Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyəti devrilərək bolşeviklər hakimiyyəti ələ keçirdikdən sonra, xalqımızın qabaqcıl ziyalarının və mübariz vətənpərvər övladlarına qarşı yönəldilmiş repressiyalarla yanaşı mədəniyyətimizə qarşı da hücumlar başlamışdır. Bu hücumların ən dəhşətlisi və ən faciəlisi xalqımızın maddi-mədəniyyət abidələrinə qarşı törədilmiş vəhşiliklər olmuşdur. Azərbaycan xalqının zəngin mədəniyyətinin darmadağın edilməsinə yönəldilmiş bu vəhşiliklər nəticəsində Bakıda, Şamaxıda, Şəkiddə, Gəncədə, Naxçıvanda və yurdumuzun digər şəhər və rayonlarında, milli mədəniyyət abidələrimizin tərkib hissəsini təşkil edən məscidlər yerlə yeksan edilmiş, anbarlara və idman saraylarına çevrilmişdir. Dünya mədəniyyətinə ölməz əsərlər vermiş Azərbaycan zəkalarının yaratdığı mənəvi irsin məhvinə doğru yönəldilmiş cinayət yuxarıda göstərilən hücumların ən dəhşətlisi olmuş və xalqımıza sağalmaz yaralar vurmuşdur. «Quran»a və islam dininə qarşı mübarizə şüarı altında, ərəb əlifbası ilə yazılmış bütün kitablar, orta əsr əlyaz-

maları qadağan edilərək, uzun yüzilliklər boyu xalqımızın bu əlifba da yaratmış olduğu zəngin mənəvi irsə və onunla birlikdə şair, ədib və alimlərin əsərlərinə, şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrinə, kitab mədəniyyətimizin əvəzədiməz orta əsr incilərinə, təsviri miniatur incəsənətinə və s. ölüm hökmü elan edilmişdir. Bolşevik rejiminin apardığı qırğınlar nəticəsində qorxu insanların iliyinə işlədiyinə görə, hər adam evində olan kitabları gizlətməyə cəsarət etməmişdir. Kitablardan bir qismi evlərdən toplanaraq, tonqallarda yandırılmış, digər qismi isə ayrı-ayrı şəxslər tərəfindən gecələr, gizlicə çaylara tökülmüş, qəbiristanlıq və meşələrdə basdırılmış, mal damlarında, salamat qalmış məscidlərin əl çatmaz yerlərində, pirlərdə gizlədilmiş, iki divar arasına düzülərək hövlənmişdir. Zəngin mədəniyyətimizə qarşı aparılan bu sui-qəsdin əsas məqsədi 1929-cu ilə qədər yaradılmış mənəvi irsi tamamilə məhv etmək və beləliklə, xalqın tarixi keçmişinin üstündən bir qara xətt çəkmək, onun kimliyini şübhə altına alınmaqdan ibarət olmuşdur.

K.Şərifli qeyd edir ki, mənəvi irsimizin başına gətirilən faciənin şahidləri yaşlı nəsillərdə az deyildir. Onlardan biri də Azərbaycan MEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun yaradıcılarından biri, tanınmış alim, şair, tərcüməçi və klassik Şərq ədəbiyyatının gözəl bilicisi Məmmədəğa Sultanovdur. O, 1930-cu illərin dəhşətlərindən və orta əsr yazılı abidələri ilə bağlı əhvalatlardan həyəcənsiz danışa bilmirdi. M.Sultanov mənəvi sərvətimizə qarşı törədilən «soyqırım» haqqında aşağıdakıları danışdı: «1930-cu illərdə deyirdilər ki, ərəb əlifbası əksinqilabi əlifbadır, onunla yazanlar xalq düşmənləridir. Odu ki, həmin əlifba ilə yazılmış kitablar məhv edilməli, ona rəğbət göstərənlər isə proletariətin düşmənləri kimi həbs olunmalıdır. Böyük qorxu içərisində yaşayan xalqın bir qismi, öz canlarını cəlladların əlindən qurtarmaq üçün evlərində olan kitabları könüllü təhvil verir, onlar isə həmin kitablardan tonqal qalayırdılar. Xalqın kitabı böyük məhəbbətlə sevən digər qismi isə şəxsi kolleksiyalarında olan mədəniyyət abidələrini, yaxın gələcəkdə geri qaytarmaq ümidi ilə meşə və qəbiristanlıqlarda basdırmış, salamat qalmış məscid və mal damlarında gizlətmış, iki divar arasına düzərək hövlənmiş, bəziləri isə suya tökmüşlər.

1950-ci illərdə İcəri şəhərdə bir divarın arasından çoxlu miqdarda əlyazmalarından heç birini xilas etmək mümkün olmamışdır. Azərbaycan xalqının mənəvi irsi ilə yanaşı, Dağıstan xalqlarının yaratmış olduqları mədəniyyət abidələri də beləcə məhkum olunmuşdu.

M.Sultanov danışdı ki, «1930-cu illərdə Dağlıq Qarabağda yerləşən bir pirdə çoxlu miqdarda əlyazma kitabları gizlədildiyi haqqında 1960-cı ilin əvvəllərində bizə xəbər verildi. Biz soraqlaşsa-soraqlaşsa gedib həmin piri tapdıq, lakin orada heç bir kitaba rast gəlmədik. Yerli əhali arasında apardığımız sorğudan aydın oldu ki, bir neçə il əvvəl burada olan kitabların

hamısını ermənilər yığı Matenadarana aparıblar. Həmin kitabların aqibəti hələ indiyədək heç kəsə məlum deyildir».

1940-cı illərdə Axund Mir Məhəmməd Kərim Mircəfərzadə, Salman Mümtaz, Vəli Xulufu və neçə-neçə digər Azərbaycan ziyalılarının özləri ilə bərabər onların yaratdığı və topladığı kitablara da ölüm hökmü verilmişdir. Belə hökmün «urbanlarından»biri də Əbdülqəni Nuxəvi Xalisəqarızadənin zəngin kitabxanası olmuşdur. 1920-ci ildə ölkəmizdə hakimiyyəti ələ keçirən dinsiz və imansız bir rejim, əsrlər boyu insan zəkasının yaratdığı şəfqətli və işıqlı abidələrə əl qaldıra bildi. Hazırda Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılan cildləri qopmuş və ya çürümüş, vərəqləri və ya özü dağılmış, vərəqləri rütubətdən saralmış, qurdlar yemiş, alovların amansız dilindən xilas olsa da bir hissəsi yanaraq «şikəst» olmuş əlyazma abidələrini gördükcə onların hansı şəraitdə saxlandığı və hansı «məhrumiyyətlərə» məruz qaldıqlarını təsəvvür etmək o qədər də çətin deyildir. Əbdülqəni Nuxəvinin kitabxanasından əldə edilmiş əlyazmalar arasında da belə «yaralı» abidələr az deyildir. Bəs bu abidələr alimin kitabxanasından necə əldə edilmişdir?

Əbdülkərim İmanzadənin verdiyi məlumatlara görə XX əsrin ilk onilliklərində Salman Mümtaz və V.Xulufu Əbdülqəni Nuxəvinin kitabxanasından çoxlu əlyazmalar aparmışdır. Lakin həmin abidələr bir daha kitabxanaya qaytarılmamışdır. Əbdülkərim İmanzadə qeyd edir ki, Əbdülqəni Nuxəvinin kitabxanasından əlyazma və əski çap kitablarını arabalara dolduraraq aparıb meydanda yandırdıqlarını mən öz gözlərimlə görmüşəm. Onun dediyinə görə kitabxanadan mal damında, evin çardağında gizlədilmiş və ayrı-ayrı əllərdə qalmış əlyazmaları bu faciədən xilas olmuşdur. Onun kitabxanasına mənsub olan onlarla əlyazmaları Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü Ə.Dəmirçizadənin kolleksiyasından əldə edilmişdir. Alimin kitabxanasından olan 30-a yaxın əlyazma isə Mingəçevirdən vaxtilə ondan təlim almış tələbəsinin kolleksiyasından, bir sıra əlyazması isə Azərbaycanın müxtəlif bölgələrindən tapılaraq gətirilmişdir.

Deyənlərlə yanaşı qeyd etməliyik ki, Şəkidə ayrı-ayrı adamların kolleksiyasında nəinki Əbdülqəni Nuxəvinin kitabxanasına aid olan əlyazmalar, hətta onun bir sıra əsərlərinin əlyazmaları da vardır. Həmin əsərlərdən biri Şərq poetikasına həsr edilmişdir. S.İmanzadə tərəfindən iki nəfis tərtibatı əlyazma kitabı S.Peterburqdan «Ermitaj» muzeyinə verilmişdir. Alimin əlyazmalarından Dağıstanda, S.Peterburqun Saltikov-Şedrin adına kitabxanada, eləcə də Türkiyə kitabxanalarında çoxlu nüsxələr saxlandığı müəyyən edilmişdir. Əbdülqəni Nuxəvinin kitabxanasından ayrı-ayrı əllərdə qalmış əlyazmaların axtarışı indi də davam etdirilir. Hal-hazırda Xalisəqarızadənin kitabxanasından Azərbaycan MEA Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda Azərbaycan və başqa Şərq klassikləri əsərlərinin yüzlərlə dəyərli, bəzilərinin isə yeganə əlyazma nüsxələri saxlanılır və tədqiq edilir.

Alimin tədqiqatlarında onlarla Azərbaycan və başqa Şərqi müəlliflərinin adları çəkilir, onların əsərlərindən çıxarışlar verilir. Burada adları çəkilən Azərbaycan müəlliflərinin bir qismi elm aləminə məlum şəxsiyyətlərdisə, başqaları elm aləminə məlum olmayan, həyat və yaradıcılıqları indiyədək öyrənilməmiş alimlərdir. Bu müəlliflər arasında orta əsrlərdə nəinki Azərbaycanda, hətta yaxın və Orta Şərqi, tanınmış alimlər vardır. Onların bir çoxunun əsərlərinə ayrı-ayrı Şərqi alimləri tərəfindən şərhələr və haşiyələr də yazılmışdır. Azərbaycan elminin inkişafında əhəmiyyətli rol oynamış həmin alimlərin əsərləri yalnız Yaxın və Orta Şərqi deyil, eyni zamanda dünya kitabxanalarında geniş yayılmışdır.

Əbdülfəni Nuxəvi öz tədqiqatlarında ayrı-ayrı Azərbaycan alimlərinin əsərlərindən verdiyi çıxarışlarda əsərlərin adları yox, ancaq müəlliflərinin adları göstərildiyindən həmin əsərlərin müəyyənləşdirilməsi böyük çətinliklər yaradır. Şübhə yoxdur ki, orta əsr elm tariximiz dərinədən öyrənilmədikdə həmin alimlər və onların yaradıcılıqları haqqında kifayət qədər məlumatlar əldə etmək mümkün olacaqdır. Elm tariximizin öyrənilməsi üçün isə yalnız Azərbaycan MEA Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılan yazılı abidələri deyil, eyni zamanda bütün dünya xəzinələrində mühafizə edilən orta əsr Şərqi əlyazmaları araşdırılmalıdır. Elm aləminə yaxşı məlumdur ki, dünyanın böyük mədəniyyət mərkəzlərinin, kitabxana və muzeylərinin çoxunda yüzlərlə Azərbaycan klassiklərinin əlyazmaları saxlanılır. Həmin əlyazmaların böyük bir qismi isə Azərbaycanda yoxdur. Hələ kataloqları nəşr edilməmiş ölkələrinin kitabxana və muzeylərində mədəniyyət tariximizə aid hansı abidələrin olması bizə məlum deyildir.

Əbdülfəni Nuxəvi Xalisəqarızadənin kitabxanasından əldə edilmiş yazılı abidələr əsasında həyat və yaradıcılıqları hələ heç öyrənilməmiş, yaxud qismən öyrənilmiş alimlər və onların əsərləri haqqında burada müxtəsər ilkin məlumatlar verilir. Bu məlumatlar gələcəkdə həmin müəlliflərin öyrənilməsi istiqamətində aparılacaq araşdırmalar üçün işıqlı bir yol olacaqdır.

Əbdülfəni Nuxəvi Xalisəqarızadənin kitabxanasından göstərilən əlyazma kitab nümunələri və ayrı-ayrı Azərbaycan alimləri haqqında verilən müxtəsər məlumatlar demək olar ki, dəryadan bir damladır. Acınacaqlı bir dövr yaşamış, oddan-alovdan keçərək zəmanəmizə qədər gəlib alimin kitabxanasının əlyazma və qıdım çap kitablarının, eləcə də onun arxivindən olan tarixi sənədlərin tam şəkildə kataloqu nəşr edilərkən onun nə qədər zəngin olduğu özünü əyani surətdə göstərəcəkdir. Bu kitabxanadan olan əlyazmaların gələcəkdə öyrənilməsi mədəniyyət tariximizin bir sıra qaranlıq səhifələrini işıqlandıracaqdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Xələfov A. *Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi. I h.* Bakı, 2004.
2. Şərifli K. *Azərbaycan əlyazma kitabı və kitabxanaları.* Bakı: Nurlan, 2009, 190 s.
3. Şərifli K.. *Əbdülqəni Nuxəvi Xalisəqarızadə.* Bakı, 2002.
4. Köçərli F. *Azərbaycan ədəbiyyatı. I c.* Bakı, 1978.
5. Əliyərli S. *Azərbaycan tarixi.* Bakı, 2006.
6. Əhmədov H. *XIX əsr Azərbaycan məktəbi.* Bakı, 1985

LIBRARY OF ABDULGANI NUKHAVANI

P.F.KAZIMI

SUMMARY

Abdulgani Nukhavani was a notable scientist of the XIX century. His personal library played a great role at the guard of cultural and scientific hereditary and popularize. Present article reflect of the information about library fund.

БИБЛИОТЕКА АБДУЛГАНИ НУХАВИ

П.Ф.КАЗЫМИ

РЕЗЮМЕ

Абдулгани Нухави является выдающимся просветителем Азербайджана XIX века, частная библиотека которого сыграла большую роль в сохранение культурного наследия и организации библиотечного обслуживания населения в Шеки и его окрестностях. В данной статье рассматривается библиотечная деятельность и репертуар книжного фонда А.Нухави.